

INHOUD

Voorwoord 13

1 JONGENS ZIJN 'T 17

Biologie of opvoeding? 21

Jongenseigenschappen 31

2 DE JONGEN EN ZIJN OUDERS

De roep om ouderlijke aandacht 44

Moeder kan het beste moederen 47

Vader kan het beste vaderen 58

Geef je kinderen aandacht! 71

Kinderopvang en echtscheiding zijn schadelijk voor
jongens 81

3 DE JONGEN EN SCHOOL

Een ongelukkige combinatie 93

Krijgsgeschreeuw en indianengehuil 97

De zittenblijver, de schoolverlater en de afstromer 107

Jongens moeten steeds langer naar school 115

Het 'wederspannig verstandsvermogen' van jongens 119

Van school als gewijde plaats naar school als jungle 126

Ideaal voor jongens: de ambachtsschool 137
De jongen en de leraar 146
Meisjes komen bij jongens in de klas 153
Gescheiden les is beter voor jongens 161

4 DE JONGEN EN ZIJN VRIENDEN

Band of Brothers 173

Ware, onkuise en baldadige vrienden 176
Kuisse vrienden en vrienden met durf in de
jeugdbeweging 180
Vrienden met durf in de sportbeweging 188
Nozem- en provovrienden 193
Vriendschap als spel van kattenkwaad 199

5 DE JONGEN EN HET MEISJE

Op naar het matriarchaat? 214

De jongen en zijn verhouding tot het meisje 218
Seksuele voorlichting: het geheim van het leven 233
Gevaarlijke vrouwen 243
De strijd tegen de seksuele overprikkeling 249

6 DE JONGEN EN DE GEMEENSCHAP

Van hoop des vaderlands naar ADHD'er 257

Gemeenschapsbelang maakt plaats voor eigenbelang 260
Gedrag dat door opvoeding moet worden aangeleerd:
Godsvrucht en wellevendheid 265
Zelfzorg en emotionele weerbaarheid 280
Gedrag dat door opvoeding moet worden afgeleerd:
Lanterfantgedrag en overmatig drink- en rookgedrag 284
Hoogmoedig en baldadig gedrag 296

Verwetenschappelijking en medicalisering van de opvoeding	300
Pietje Bell krijgt ritalin	308
Van Pietje Bell tot probleemgeval	317
Jongens de hand gereikt	325
Met mannenogen naar jongens kijken	326
Initiatierituelen	330
Nawoord	337
Verantwoording van de bronnen	347
Literatuur	354
Register	378

VOORWOORD

Dit boek is de publieksversie van mijn proefschrift *Van hoop des vaderlands naar ADHD'er. Het beeld van de jongen in opvoedingsliteratuur (1882-2005)*, waar ik in 2011 op gepromoveerd ben aan de Radboud Universiteit te Nijmegen.

Ik schreef dit proefschrift omdat ik me zorgen maakte over het beeld dat van jongens werd geschetst, vooral in het publieke domein. Hun gedrag verschilt weinig van jongensgedrag uit de vorige eeuw, maar toch wordt het nu totaal anders beoordeeld. Wat tot in de jaren zestig normaal jongensgedrag heette – zoals in de dakgoot lopen – wordt nu als abnormaal gezien. De conclusie die ik na het schrijven van mijn proefschrift trok, was dat de maatschappij is veranderd en niet de jongen en dat maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de vrouwenemancipatie, bijgedragen hebben aan de afwaardering van jongensgedrag.

Op die conclusie kreeg ik veel respons. Kranten, tijdschriften en de radio, ze stonden allemaal paraat. Behalve in *Opzij* en het *Tijdschrift voor Genderstudies* waren de meeste reacties positief. Veel particulieren namen bovendien de moeite mij te mailen. Een van de eersten was een gepensioneerde leraar geschiedenis die net als ik lesgegeven had in het lager onderwijs en geschiedenis had gestudeerd. Hij herkende veel van mijn beweringen en vond het een verademing dat dit pedagogische

of genderonderwerp niet door een pedagoog maar door een historica werd belicht. Van alle mails die ik binnenkreeg waren de meeste van mensen uit het onderwijs, maar ook artsen, psychiaters en (gedrags)wetenschappers reageerden.

Een van de (vrouwelijke) docenten mailde dat ze altijd al geroepen had dat er meer ‘jongensjuffen’ nodig waren. Daarmee bedoelde ze juffen die jongens niet ‘lastig, ADHD’ers, ongeïnteresseerd’ noemen, maar juffen ‘die anders kijken’.

Een psychiater schreef: ‘Ik heb als vader van vier zoons en van huis uit alleen broers, een wat ander referentiekader dan de dames orthopedagogen. Ik heb eens een jongetje moeten onderzoeken, dat werd aangemeld als brandstichter. Hij had nog niet de helft gedaan van wat ik als kind gedaan had.’

Een wetenschapper van de TU Delft mailde in een lange brief dat in alle gevallen de te behandelen doelgroep – jongens die het etiket autist, ADHD’er of tbs’er krijgen – kwetsbaar en zo goed als monddood is, terwijl degene die het voor ze opneemt zelf met modder besmeurd dreigt te worden. ‘Ik voel veel voor het motto,’ eindigt hij zijn brief, “Niet zeiken”, maar het roemen van het mannelijk rolmodel lijkt me ook wel goed.’

Dan waren er nog de mailtjes van onder anderen een ingenieur, een accountmanager, een scenarioschrijver, een bibliothecaresse en van moeders. Deze laatsten waren blij te horen dat hun drukke jongens gewoon echte jongens waren, wat ze trouwens altijd al gedacht hadden. Het was duidelijk dat mijn onderwerp leefde, kortom een onderwerp was dat iedereen aanging. Dit bleek helemaal toen Atlas Contact mij vroeg om een publieksversie van mijn proefschrift te schrijven.

Deze versie ligt nu voor u en het is een ware publieksversie geworden. Dat wil zeggen dat ik naar aanleiding van alle reacties en opmerkingen die ik van mailers, journalisten, redacteurs en anderen gekregen heb, mijn proefschrift heb her-

schreven. Dit in de hoop dat mijn pleidooi voor een jongensvriendelijker opvoeding nog meer mensen zal bereiken. Ik bedank iedereen voor haar of zijn bijdrage. Ik bedank ook mijn redacteur Inger Boxsem, die ervoor gezorgd heeft dat de huidige tijd eveneens aan bod komt in dit boek. Daarmee komt het ‘jongensprobleem’ in een nog ruimer historisch en maatschappelijk perspectief te staan.

Mijn geloof in een grote biologische oorsprong van gedrag wordt niet door iedereen gedeeld. Een belangrijke toevoeging is daarom hoofdstuk 1, waarin ik mijn visie geef op het nature-nurturedebat. Bij dit debat, waarin het geloof in nurture vanaf eind jaren zestig de bovenhand kreeg en sinds de jaren negentig nature aan zet is, schaar ik me aan de kant van de nature-aanhangers. Met de aantekening dat de jongen beslist niet zonder nurture kan, gebaat als het jongensbrein is bij aandacht, structuur en leiding. Juist jongens zijn gebaat bij opvoeding.

Ook benoem ik in dit hoofdstuk die vier jongenseigenschappen die ik steeds opnieuw aantrof in mijn bronnen en die volgens mij universele jongenseigenschappen zijn: baldadigheid of kattenkwaad, hoogmoed of grootspraak, ledigheid of luiheid en verlegenheid of zwijgzaamheid. De overige hoofdstukken behandelen de vijf opvoedingsmilieus waarin de jongen zich bevindt: de jongen thuis, de jongen op school, de jongen onder vrienden, de jongen en het meisje en de jongen als lid van de maatschappij.

In deze publieksversie van mijn proefschrift heb ik mijn onderzoek aangevuld met persoonlijke ervaringen, waarvan sommige uit *Is mijn zoon een macho?* (2004) komen. Om de jongensgeschiedenis door te laten lopen tot de huidige tijd heb ik boeken en publicaties – in kranten, tijdschriften en op internet – van ná 2005 gebruikt. Deze aanpassingen ten op-

zichte van het proefschrift doen niets af aan de conclusie van mijn onderzoek. Jongens blijven jongens.

Al ben ik dan nooit een echte feministe geweest, ik ben er wel door 'aangeraakt', zoals Jannetje Koelewijn zo mooi in een interview met mij in de *NRC* van 2011 schreef. En dat betekent dat voor mij evenals voor de meeste vrouwen, en zeker voor de feministes die hun stempel hebben gedrukt op de vrouwenemancipatie van de jaren zeventig, het persoonlijke politiek is. Alleen 'strijd' ik nu niet voor de emancipatie van het meisje, maar voor die van de jongen. Mijn strijdlustigheid concentreert zich op de acceptatie van vooral die jongenseigenschappen die juist met strijd in verband staan: baldadigheid en hoogmoed. Anders dan de radicale feministes in de jaren zeventig beweerden, zijn mannen wel mensen. We kunnen ze alleen niet maken naar ons evenbeeld. Ik geloof dat dit nu wel door de bio- en neurowetenschappen is aangetoond.

Angela Crott, 2013

JONGENS ZIJN 'T

‘Die van mij is groter!’

‘Nee, die van mij is groter!’

Deze ‘discussie’ vond plaats in de kinderhoek van een bibliotheek en werd gevoerd tussen mijn kleinzoon van drie en een jongetje van ongeveer vier. Ze zaten allebei op een plastic speelgoedbeest. De een op een groen, de ander op een geel. Op zijn gele beestje schuifelde het jongetje nog wat dichter naar mijn kleinzoon toe. Ondertussen bleven ze elkaar aankijken. Niet bijzonder vriendelijk, eerder bozig en afwachtend. Ik verstoorde hun mannelijk onderonsje door te verklaren dat de beesten toch echt even groot waren. Daarop zette het jongetje zijn beestje in zijn achteruit.

Ik moest onmiddellijk denken aan mijn eigen zonen en de strijd die ze regelmatig voerden om elkaar te overtreffen. Zo ligt de strijd om het grootste koekje nog vers in mijn geheugen. Daarbij ging het om een koekje uit een rol. Ze legden de koekjes op elkaar om zich ervan te vergewissen of het koekje van de een niet groter was dan het koekje van de ander. Dergelijk competitief gedrag vertoonden ze vaker. Was het niet om het grootste voorwerp, dan was het wel om wie de sterkste was. Ik was dan ook helemaal niet verbaasd, maar zelfs bijzonder geamuseerd, toen ik een vergelijkbare koekjesscène voorbij zag komen in de Deense film *Adam's Apples* (2005) van Anders Thomas Jensen. In deze film probeert een geestelijke enkele

misdadigers op het rechte pad te brengen. Het is een gitzwar-te komedie waarin competitie het moet afleggen tegen emotie. Tijdens een gesprek met een vrouw die de geestelijke komt raadplegen over een abortus, serveert een van de misdadigers koekjes. De geestelijke krijgt er drie, de vrouw twee. In plaats van de vrouw bij te staan in haar ontredde-ning, is de geestelij-ke met de koekjes bezig. Hij doet alsof hij het erg vindt dat de vrouw er maar twee gekregen heeft. Daarop zegt de misdadi-ger dat de twee van de vrouw even groot zijn als de drie van hem. ‘Heb je ze gemeten dan?’ is het antwoord van de geeste-lijke.

Heel lang wist ik niets van jongens. Ik ben geboren in 1955, groeide op in een meisjesgezin, bezocht een meisjeskleuter-school en een meisjeslagerschool. Van daaruit ging ik naar de mms, de middelbare meisjesschool. In het begin van de jaren zeventig begon ik met mijn opleiding aan de pedagogische academie en werd ik voor het eerst geconfronteerd met jon-gens: namelijk de helft van mijn klas. Het viel me op dat ze re-laxter met de studie omgingen dan ik. Een van hen hield zich bezig met buitenlandse politiek en organiseerde een debat met een dissident uit Chili en een ander kwam gewoon zes we-ken niet opdagen om daarna weer onverstoord aan te schuiven in de collegebanken.

Tijdens mijn jaren als onderwijzeres – van 1975 tot 1980 – maakte ik kennis met jongens tussen de zes en negen jaar. Voor mij was het verschil tussen hun gedrag en dat van de meisjes groot en sommige jongenseigenschappen waren niet te negeren: lawaaiigheid en ongehoorzaamheid. Een van de jongens, de latere wielrenner Michel Zanoli (1968-2003), be-zat die eigenschappen in ruime mate. Ik ben hem dan ook nooit vergeten. Hij schreeuwde altijd overal doorheen – al be-doelde hij het niet slecht. Toen hij op een dag naar de tandarts moest, verheugde ik me op een rustige ochtend in de klas. Hal-

verwege de ochtend ging de deur open en kwam Michel vrolijk binnen, met de opmerking: 'Hier ben ik weer!' Zijn gedrag zou nu zeer waarschijnlijk als ADHD bestempeld worden. Ik heb zijn gedrag echter nooit echt afwijkend gevonden. Als hij niet druk was, was een andere jongen dat wel. Bovendien had ik een zwak voor hem, want hij had me op een dag 'gered' tijdens een gymles. Hij bevrijdde me uit een turntoestel, waarin ik vast was komen te zitten toen ik een gymnastiekoefening voordeed. Alle kinderen keken zwijgend toe, maar hij kwam kordaat op me aflopen om me uit mijn benarde positie te bevrijden.

Jaren later kwam ik hem weer op het spoor door de ongehoorzaamheid van mijn eigen kleuterzoon. Op een dag zette deze direct na school, tegen de huisregels in, de televisie aan. Gebogen over het stuur van zijn fiets kwam Michel Zanoli onze huiskamer binnenfietsen. Ik herkende hem meteen aan zijn bolle wangen, zijn stompe neus en zijn helblonde haar. Enkele jaren ouder, dat wel, maar hij was het helemaal. Samen met een peloton renners bedwong hij een berg. Zijn gezicht stond strak van de concentratie. Zijn gespierde benen waren vol in actie. Hij was in de buitenlucht, in beweging en duidelijk in zijn element. School had hij achter zich gelaten. Hij had iets gevonden waar hij geschikter voor was, waar zijn energie een uitlaatklep vond: de wielersport.

Totdat ik zelf zonen kreeg, realiseerde ik me niet echt hoezeer de aard van jongens verschilt van die van meisjes. Ik zag het wel, ik registreerde het, maar het beklifde niet. Om jongensgedrag te begrijpen is het zelf hebben van zonen, en dan liefst twee of meer, de beste leerschool. Wie jongens van jongens af aan meemaakt, zeker in hun omgang met elkaar, zal niet zo snel verkondigen dat jongensgedrag is aangeleerd en ook kan worden afgeleerd. Die stelling, dat jongensgedrag kan worden afgeleerd, werd vanaf eind jaren zestig in opvoedboeken on-

der invloed van de sociologie en de psychologie steeds vaker verkondigd. Deze *nurture*-theorie werd breed aangehangen totdat in de jaren negentig de *nature*-theorie opkwam. Diamenteel tegengesteld aan de *nurture*-theorie beweerden biologen en hersenonderzoekers dat jongensgedrag voor het grootste gedeelte in de hersenen vastlag. Hiermee begon het nature-nurturedebat dat tot op de dag van vandaag voortduurt.

Als kind van mijn tijd hing ik in de jaren tachtig ook de *nurture*-theorie aan: kinderen moesten niet opgevoed maar begeleid worden en deze begeleiding moest sekseneutraal zijn. Ik moet bekennen dat ik dit opvoedingsideaal in de praktijk niet lang heb volgehouden. Mijn zonen werkten niet bijzonder mee. Niet alleen waren ze nauwelijks geïnteresseerd in de poppen die ik aanleverde, aan mijn begeleiding lieten ze zich ook weinig gelegen liggen. Hun ongehoorzaamheid maakte dat ik overschakelde op de ouderwetse en dus de opvoedende variant, waarbij moeders wil regelmatig wet is. Daarbij werd ik gesteund door hun vader, wiens woord bijna altijd wet was.

Het onderwerp jongens, en vooral de natuurlijke component van hun gedrag, liet mij niet meer los. In 2004 schreef ik het boek *Is mijn zoon een macho?*, waarin ik me verdiepte in specifiek jongensgedrag en wat dat betekent voor de opvoeding. In de jaren erna verschenen er steeds meer berichten over problemen met jongens in de media. Ik besloot jongensgedrag en opvoeding door middel van opvoedboeken voor jongens (zie verantwoording) wetenschappelijker uit te diepen.

Wie het moderne jongensprobleem van slechte leerprestaties tot moeilijk te hanteren gedrag gaat bestuderen, loopt al gauw tegen het nature-nurturedebat aan. Is jongensgedrag nu door de opvoeding of door de biologie bepaald?

BIOLOGIE OF OPVOEDING?

In 1962 wordt in het blad van de hervormde jeugdraad, *Blauwdruk*, nog gesteld dat de jongen vanwege zijn aard een onuitblusbare exploratiedrang heeft. Dit in tegenstelling tot het meisje dat vanwege de hare 'verwijlt bij de dingen'. Zeven jaar later trekt leraar Kenneth C. Barnes deze vanzelfsprekende opvatting in twijfel. Hij vraagt zich af of het anders denken en voelen van meisjes is aangeboren of aangeléerd. Steeds meer psychologen kiezen volgens hem voor het laatste.

Niet alleen psychologen én sociologen omarmden eind jaren zestig de nurture-theorie. Ook de vrouwenbeweging was haar zeer toegenege. Deze theorie hielp immers bevestigen dat mannen en vrouwen gelijk zijn, op een miniem lichamelijk verschil na. En dus riepen feministes in koor dat de man op moest houden de baas te spelen en dat de vrouw haar hulpeloosheid van zich af moest schudden. In de jaren zeventig was het individu niet langer meer mannelijk of vrouwelijk, maar maakbaar, evenals de samenleving. Het antwoord op de vraag hoe het komt dat jongens stoer doen en de baas spelen en meisjes aardig zijn en toegeven, was in de jaren tachtig: nurture. Het is de omgeving die een jongen tot een jongen en een meisje tot een meisje maakt. Iedereen helpt daar dapper aan mee, ook oma die roept dat haar kleinkind een echte vent of meid is.

Voor de oma die ik op een dag bij de bushalte trof, hoefde haar kleinzoon zich niet nog jongensachtiger te gedragen. Deze kleinzoon van een jaar of acht had een door modder besmeurde broek aan, hij had net ergens een sliding gemaakt, en voerde gedurende het wachten op de bus allerlei denkbeeldige gevechtshandelingen uit. Elke keer dat hij daarbij de stoeprand naderde, en dat was heel vaak, riep oma hem tot de orde. Terwijl hij het niet leek te horen, hoorde ik het maar al

te goed. Ik moest me inhouden om oma niet te vragen op te houden met het non-stop roepen van 'Kijk uit!' en 'Doe niet zo gevaarlijk!'

In 1982 schrijft sociaal wetenschapper Willem de Regt dat het seksverschil 'met de papepel' wordt ingegoten. Jongens worden tot andere burgers opgevoed dan meisjes. Jongens worden al vanaf hun geboorte toleranter tegemoet getreden. Ze mogen meer dan meisjes en ze worden meer aangezet tot het nemen van eigen initiatieven. Ze mogen zelfs lastig zijn, als ze daarna maar zelfstandig zijn en voor zichzelf opkomen. Meisjes daarentegen worden in hun mogelijkheden beperkt. Ze worden niet alleen in een keurslijf van gedragsbeperkingen gedwongen, ze laten zich ook dwingen, vooral omdat ze, zoals de jongens, graag bij hun eigen groep willen horen.

Drie jaar later keuren de emancipatiewerksters Ria Jaarsma en Hannie Likkel dit groepsgedrag van meisjes af. Het vrouwelijk collectief moet juist ingewisseld worden voor vrouwelijke zelfstandigheid. Bovendien heeft ieder mens volgens hen een combinatie van 'zogenaamde' mannelijke en vrouwelijke eigenschappen. Elke verdeling in stereotiepe rollen als mannelijk of vrouwelijk is immers 'wezensvreemd'. Het gaat erom dat zowel mannen als vrouwen veranderen. Jongens en meisjes moeten niet uitgaan van 'vooroordelen over hun seksetypische kwaliteiten en traditionele rolgebonden mogelijkheden', maar keuzes maken op basis van hun eigen mogelijkheden en voorkeuren.

Nature, het idee dat jongens en meisjes in aanleg verschillen, komt er in de jaren tachtig nauwelijks aan te pas. Het heersende idee is dat kinderen jongens- of meisjesgedrag vertonen onder invloed van opvoeding. Kinderen worden niet als jongen of als meisje geboren, maar als zodanig gesocialiseerd. Deze socialisatie begint vanwege verwachtingspatronen zelfs

al vóór de geboorte. Dat vindt docent Lauk Woltring in 1988 ook. Naar zijn vaste overtuiging worden 'echte mannen' niet geboren maar gemaakt. De jongens zelf doen daar actief aan mee door zich met andere jongens te meten. Ze zijn niet alleen voortdurend in competitie met elkaar om hun eigen positie te bepalen, maar ook op zoek naar voorbeelden die hun mannelijkheid kunnen staven.

In het begin van de jaren negentig klinken er andere geluiden. Dan is voor het eerst te lezen dat menselijke hersenen moeten worden gezien als 'een geslachtelijk bepaald orgaan' (Zlotnik 1993). Nurture-aanhangers laten zich niet van de wijs brengen. Zij blijven erbij dat de biologische verschillen tussen jongens en meisjes buitengewoon klein zijn, 'uitgezonderd kracht in het bovenlichaam en de *mogelijke* uitzondering van agressie' (Silverstein 1994). Het socialiseren van een kind tot een jongen is een proces dat al meteen na de geboorte begint. Het zijn de tegenstanders van emancipatie, de biologen en hun aanhangers, die 'ons een of andere onderworpen vrouwelijke en een of andere heerszuchtige mannelijke primaat' (Benard & Schlaffer 1996) voor ogen houden. Nee, het zijn de omstandigheden, de opvoeding en de cultuur, waardoor het gedrag van jongens wordt verhard en gedefformeerd.

Klinisch psycholoog William Pollack vindt het in 1999 overduidelijk dat omgevingsfactoren de doorslag geven bij jongensgedrag, ook al stelt hij dat dit gedrag bepaald wordt door omgeving én biologie. 'Er zijn wel biologische *neigingen* waardoor jongens zich anders gedragen dan meisjes, maar dat is geen absolute dwang.' De kinderpsychologen Kindlon en Thompson denken eveneens dat socialisatie een grotere rol speelt dan de biologie. Toch geven zij toe dat zelfs de actievere meisjes hun energie niet lijken uit te dragen 'op de ongemakkelijke wijze die zo kenmerkend is voor jongens'. Ze blijven er echter van overtuigd dat de belangrijkste verschillen tussen

jongens en meisjes door sociale interactie ontstaan. Zodra een jongen een jongensgroep binnenstapt wordt zijn gedrag anders, dan wordt hij gestimuleerd door 'de uitdaging die van andere jongens uitgaat'. Ook geloven ze dat er een onlosmakelijke koppeling is tussen biologie en ervaring en dat de hersenstructuur door omgevingsfactoren kan worden beïnvloed.

Sociologen en andere aanhangers van de nurture-theorie bleven erbij dat sekserollen voor het grootste gedeelte cultuurgebonden zijn. Dat jongens op het (basis)schoolplein regelmatig vechtend over de grond rolden, was niet het resultaat van natuurlijk jongensgedrag, maar moest gezien worden als een maatschappelijke inprenting van dit gedrag. Ouders, leraren, de peergroep en de media wezen jongens en meisjes hun genderrollen toe, met als resultaat dat jongens en meisjes zich op het schoolplein zo verschillend gedroegen.

De Deense psychiater Zlotnik gooit een knuppel in het hoenderhok met zijn boek *Ferme jongens, stoere knapen?* Opvoeding speelt helemaal niet zo'n grote rol, vindt hij. Zijn boek is 'in zekere zin [...] een afrekening met de socialiseringstheorieën, een argument tegen de anti-biologie en een pleidooi voor de jongens'. Zlotnik raakte geïnteresseerd in dit onderwerp door zijn patiënten. Vanaf 1966, het jaar dat hij in Denemarken als kinderpsychiater begon, kreeg hij veel meer jongens op zijn spreekuur dan meisjes. Hij vroeg zich af hoe dat kwam en hij bleef zich dat afvragen. In 1984 verscheen zijn boek in Denemarken, in 1993 werd het in het Nederlands vertaald. Het is legitiemer geworden, schrijft Zlotnik in de inleiding van zijn boek, om de verschillen tussen jongens en meisjes te benoemen.

Op de eerste plaats rijpen de hersenen van meisjes eerder dan die van jongens. Rijpen de twee hersenhelften van meis-

jes snel en symmetrisch, die van jongens rijpen langzaam (vooral de linkerhersen helft) en asymmetrisch. Zijn bij meisjes de functies van de linkerhelft – zoals taal – actiever, bij jongens zijn dat de functies van de rechterhelft, zoals ruimtelijk inzicht. Het is het mannelijk geslachtshormoon testosteron dat deze functionele sekseverschillen veroorzaakt en dat begint al in de baarmoeder, zodra er een jongetje in de maak is. Het ‘basale embryonale ontwikkelingsplan’ is namelijk vrouwelijk. Wil de foetus mannelijk worden, dan moet er een (mannelijk) geslachtshormoon aan worden toegevoegd: testosteron. En dit hormoon is verantwoordelijk voor een groot aantal sekseverschillen in de hersenen, niet alleen intellectuele, maar ook gedragsmatige. Los van het feit dat ieder kind – jongen of meisje – een eigen temperament heeft, zijn jongens al vanaf hun tweede jaar vaker agressief dan meisjes. Ook op het gebied van de erotiek is hun temperament anders. Het ‘masturbatiepatroon’ van jongens en hun erotische fantasieën verschillen bijvoorbeeld duidelijk van die van meisjes.

De mannelijke natuur zadelt de jongens bovendien met meer moeilijkheden op dan de vrouwelijke natuur de meisjes. Jongens lijden niet alleen vaker dan meisjes aan psychische ziekten (zoals beginnende schizofrenie), ook allerlei lichamelijke ziekten (zoals astma, hooikoorts en huideczeem) komen bij hen veel vaker voor. Daarbovenop krijgen zij meer ongelukken dan meisjes, vooral in de puberteit, en scoren zij vaker dan meisjes zeer laag – maar ook vaker zeer hoog – op de intelligentieschaal. Zlotnik is van mening dat voor de aanhangers van socialisatietheorieën de dagen zijn geteld als ze niet ook ‘biologische feiten bij hun overwegingen gaan betrekken’. De biopsychologie of sociobiologie heeft wel een plaats ingeruimd voor de rol van het socialisatieproces.

In *Echte jongens* (1999) van William Pollack kwam ik het volgende gesprek tegen. ‘Wat maakt een kind populair?’, was de vraag aan een jongen en een meisje van zes jaar. Het antwoord van het meisje was: ‘Aardig zijn, veel goede ideeën hebben, slim zijn’, en van de jongen: ‘Raketten afvuren.’ Voor nurture-aanhangers als Pollack is dit een bewijs voor de seksestereotiepe opvoeding van de kinderen. De Australische gezinstherapeut Steve Biddulph is overtuigd van het tegenovergestelde. Biddulph, vooral bekend geworden door zijn boek *Jongens. Hoe voed je ze op?*, zou over deze kinderen zeggen dat ze natuurlijk jongens- en meisjesgedrag vertonen. Volgens hem hebben ouders en docenten altijd al intuïtief aangevoeld dat jongens anders zijn dan meisjes. Dit in tegenstelling tot wetenschappers die dertig jaar lang volhielden ‘dat jongens en meisjes in wezen hetzelfde zijn’.

Biddulph beweert dat al rond het vierde jaar de hoeveelheid testosteron in het bloed van jongens verdubbelt, waardoor ze meer belangstelling krijgen ‘voor actie, avontuur en wilde spelletjes’. Vanaf het vijfde jaar neemt dit gehalte weer voor de helft af, zonder dat de jongen zijn interesse in avontuurlijke actie verliest. Docent Freerk Ykema schrijft dat testosteron een ‘*action stimulator*’ is. Van dit belangrijkste mannelijke geslachtshormoon, dat aanzet tot beweging, stijgt het niveau tussen het elfde en veertiende jongensjaar met 800 procent. Dit niveau kan door stress of conflicten nog toenemen. Ykema benadrukt dat een hoog testosterongehalte eerder het gevolg is van agressie, dan de oorzaak ervan. Zoals de Hulk pas groen wordt als hij zich kwaad maakt, komt er meer testosteron in het bloed van de jongen naarmate hij bozer wordt. Dit hoeft niet alleen maar destructief uit te pakken. Testosteron kan ook goed de daadkracht stimuleren. Bij gevaar heeft de man, door de hoeveelheid testosteron in zijn bloed, meer de neiging om tot handelen over te gaan dan de vrouw.

Een mooi voorbeeld hiervan heb ik jaren geleden meegeemaakt. Op een regenachtige dag was ik getuige van een verkeersongeval waarbij een fietser door een auto werd aangere-den. Terwijl ik nog stond te bedenken wat te doen, stopte er een auto waar een jonge man uit sprong. Hij beval het slachtoffer, dat niet meer overeind kwam, te blijven zitten, gaf mij de opdracht mijn paraplu boven haar hoofd te houden en haalde zijn telefoon uit zijn zak om de ambulance te bellen. Deze constructieve kant van testosteron als aanjager van daadkracht kan niet iedereen waarderen, omdat die vaak als bazig wordt gezien. Maar wie op 25 december 2009 met Jasper Schuringa in het vliegtuig naar Amerika zat, denkt daar vast anders over. Hij zal blij zijn geweest dat Schuringa met een dergelijke oerreactie een zelfmoordterrorist overmeesterde.

Recent onderzoek naar de invloed van hormonen op het denken en de emoties heeft volgens Ykema niet alleen aangetoond dat door toediening van testosteron het ruimtelijk inzicht wordt verbeterd, maar ook dat agressie en seksuele gevoelens vergroot worden. Bovendien laat dit onderzoek zien dat 'de intensiteit van de emoties' afneemt naarmate er meer testosteron toegediend wordt. Wat dit laatste betekent wordt in september 2012 verwoord door *NRC*-columnist Maxim Februari. Februari, die van een vrouw in een man aan het veranderen is, gebruikt mannelijke hormonen. Daarmee ondergaat hij de werking van testosteron aan den lijve. De volgende uitspraak van Februari heeft mij een hele tijd beziggehouden: 'Het is ook uitermate plezierig dat je van die mannelijke hormonen emotioneel veel rustiger wordt. Als vrouw dacht ik vaak: heb ik daar wel goed aan gedaan? Of: zou ik dat niet anders moeten doen? Maar zodra je flink wat testosteron toevoegt, heb je daar helemaal geen last meer van. Dan twijfel je een stuk minder.'

Deze onzichtbare werking van testosteron activeert het

durfvermogen van jongens en zet hen aan tot actie en exploratie. Wij moeten, spreekt Ykema zijn volwassen lezers toe, jongens dan ook niet dwingen te lang stil te zitten, want dan onderdrukken wij hun bewegingsimpulsen en vormt zich een energiebom in hun lichaam. En als deze bom ontploft doen jongens irrationele dingen. Dan vegen ze bijvoorbeeld midden onder de les, zoals mijn jongste zoon op de middelbare school vaak deed, uit louter verveling de spullen van een ander van tafel.

Niet alleen jongensopvoedboeken, ook andere boeken die aan het begin van de eenentwintigste eeuw over het onderwerp nature versus nurture verschijnen, spreken elkaar voortdurend tegen. *The Essential Difference: The Truth about the Male and Female Brain* (2003) van de Britse psycholoog Simon Baron-Cohen en *De seksparadox* (2008) van de Canadese klinisch psychologe en journaliste Susan Pinker gaan ervan uit dat de hersenen van mannen en vrouwen wezenlijk van elkaar verschillen. Hun tegenhangers, de Amerikaanse neurowetenschapster Lise Eliot met *Pink Brain, Blue Brain* (2010) en de Australische psychologe Cordelia Fine met *Delusions of Gender* (2010), beweren dat alle verschillen tussen de seksen door de omgeving worden veroorzaakt, en dat daarbij de hersenen in de vrouwelijke of de mannelijke versie veranderen.

Van alle schrijvers van opvoedboeken is er maar een die in de jaren negentig voor de gulden middenweg gaat, namelijk Lauk Woltring. Schreef hij in 1988 nog dat echte mannen worden gemaakt, in 1995 is hij, in tegenstelling tot de feministes onder de schrijvers, niet (meer) zo zeker van zijn zaak. Met enig voorbehoud begeeft hij zich op 'het gladde ijs' van de natuurlijke sekseverschillen. Hij gaat ervan uit dat het biologische verschil wordt bepaald door een gen op het Y-chromosoom. Dit gen, dat alleen bij mannen in een van de 23 chro-

mosomenparen voorkomt, is verantwoordelijk voor de biologische mannelijkheid. Woltring: 'Biologische verschillen en erfelijke aanleg werken niet direct door in gedrag, maar krijgen nader vorm, invulling en betekenis in de ontwikkeling van het individu in wisselwerking met zijn omgeving. [...] In onze biologische aanleg zit niet alleen een aantal neigingen maar óók het vermogen om met die talloze vaak onderlinge tegenstrijdige aanleg-elementen om te gaan. De stellingen "alle gedrag ligt erfelijk vast" of "alle gedrag is sociaal bepaald" zijn dus beide in hun absolute grootheid grote onzin.'

Nieuw onderzoek naar de invloed van geslachtshormonen op de hersenstructuur, hormonen die zowel mannelijk als vrouwelijk gedrag/aanleg lijken te sturen, bracht Woltring terecht aan het twijfelen. Want stel dat het inderdaad waar is dat jongens minder talig zijn dan meisjes, dan moet er in het onderwijs afgestapt worden van seksneutrale normen en zal men zich juist meer moeten richten op een jongensspecifieke pedagogiek en didactiek. En dan is het volgens hem niet zo verwonderlijk als het vrouwzijn van de meeste leraren op de basisschool zorgt voor een 'mogelijk eerder geïrriteerd' zijn 'door het actieve, sterk experimentele en ruimtelijke handelen van minder gehoorzame jongens'. Jongens worden door vrouwen dan eerder als lastpakken gezien dan als individuen die hun eigen ontwikkelingsweg volgen. Het is maar de vraag of vrouwen, als ze jongens op deze manier bekijken, de talige kant van jongens kunnen bevorderen. 'Mens, zeik niet, je ziet toch dat ik bezig ben!', is voor Woltring een aardige illustratie van dit wederzijdse onbegrip. Ontwikkelingspsychologie en pedagogische wetenschappen zijn volgens hem nog nauwelijks op de hoogte van de resultaten uit hersenonderzoek en onderzoek naar de interactie tussen biologische aanleg en sociaal gedrag.